

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE] YIL 9, SAYI 19, GÜZ 2023

Doç. Dr. Mehmet Emin TUĞLUK

Batman Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Batman/TÜRKİYE
emintugluk@gmail.com
ORCID

BATMAN AĞZINDA “MA” ENKLİTİĞİ

“MA” ENCLITIC IN BATMAN
DIALECT

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 06.07.2023
Kabul Tarihi: 23.10.2023
Yayımlanma Tarihi: 31.10.2023

Article Information: Research Article
Received Date: 06.07.2023
Accepted Date: 23.10.2023
Date Published: 31.10.2023

İntihal / Plagiarism

Bu makale turnitin programında taramıştır.
This article was checked by turnitin.

Atif/Citation

Tuğluk, Mehmet Emin, "Batman Ağzında "Ma" Enklitiği", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 9, Sayı 19, Güz 2023, s. 379-391.

Tuğluk, Mehmet Emin, " "Ma" Enclitic in Batman Dialect", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 9, Volume 19, Fall 2023, p. 379-391.

10.28981/hikmet.1323725

Doç. Dr. Mehmet Emin TUĞLUK

BATMAN AĞZINDA "MA" ENKLİTİĞİ*

"MA" ENCLITIC BATMAN DIALECT

ÖZ

Ölçünlü dil içerisinde çeşitli yönlerden farklılık gösteren konuşma dili ağız olarak tanımlanır. Türkiye'de A. Maksimov'un 1867 yılında *Hüdavendigar* ve *Karamanlı ağızları* üzerine yazdığı denemelerle başlayan ağız araştırmaları 12 Temmuz 1932 tarihinde Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulmasıyla yaygınlaşmıştır. Kurulan bu cemiyet ilk 1932-1934, ikincisi 1952-1959 yılları arasında olmak üzere iki önemli derleme çalışması yapmıştır. Bu iki derlemeden elde edilen malzeme 1963-1982 yılları arasında "Türkiye'de Halk ağızından Derleme Sözlüğü" adıyla yayımlanmıştır. Ülkemizde üniversitelerin kurulmasıyla ağız çalışmaları üzerine yapılan çalışmalarda büyük artış görülmüştür. Bununla birlikte hâlâ ağız derlemelerinin yapılmadığı il ve yöreler bulunmaktadır. Bu illerden biri de ağız derlemelerinin yapıldığı dönemde il statüsünde bulunmayan Batman'dır.

Batman'da yaygın olarak Türkçe, Kürtçe ve Arapça konuşulmaktadır. Bu çok dilli yapı, bu diller arasında etkileşimi sağlamış ve Batman'a özgü bir ağız özelliği oluşturmuştur. Batman'da kullanılan bu ağız özelliklerinin karakteristik özelliklerinden biri "ma" enklitik edatıdır. Bu çalışmada Batman ağızında kullanılan "ma" enklitik edatının yüklendiği anlamlar tespit edilip bu anlamlar örneklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Batman, Batman Ağızı, Ma Enklitik Edatı.

ABSTRACT

*Spoken language, which differs in various aspects within the standard language, is defined as dialect. Dialect studies in Turkey, which started with the essays written by A. Maksimov on *Hüdavendigar* and *Karamanlı Dialects* in 1867, became widespread with the establishment of the Türk Dili Tetkik Cemiyeti on 12 July 1932. This community, which was established, made two important compilation studies, the first between 1932-1934 and the second between 1952-1959. The material obtained from these two compilations was published in Turkey between 1963-1982 under the name of *Derleme Sözlüğü*. With the establishment of universities in our country, there has been a great increase in studies on dialect studies. However, there are still provinces and regions where dialect compilations are not made. One of these provinces is Batman, which did not have the status of a province at the time of the dialect compilations.*

Turkish, Kurdish and Arabic are widely spoken in Batman. This multilingual structure provided interaction between these languages and created a dialect characteristic of Batman. One of the characteristic features of these dialect features used in Batman is the enclitic preposition "ma". In this study, the meanings of the enclitic preposition "ma" used in Batman dialect were determined and these meanings were exemplified.

Keywords: Batman, Batman Dialect, Ma Enclitic Preposition.

* Bu makale Uluslararası Batman Sempozyumu'nda (2022) sözlü olarak sunulan "Batman Ağızında Ma Enklitik Edatı" başlıklı bildirinin genişletilmiş şeklidir.

Giriş

Ağızlar, dil ve kültür tarihinin önemli kaynaklarındanandır. Dili besleyen kaynaklardan olan ağız çalışmaları sayesinde bir milletin söz varlığı hakkında bilgi edinmek mümkündür. Ayrıca ağızlar sayesinde ağızin bağlı olduğu dil ve lehçenin gelişim ve değişimleri daha açık bir şekilde görülebilir.

Türkiye'de ağız araştırmaları üzerine yapılan ilk ve en kapsamlı çalışma Leyla Karahan tarafından yapılan *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* adlı çalışmadır. Karahan bu çalışmasında Anadolu ağızlarını Doğu Grubu Ağızları, Kuzeydoğu Grubu Ağızları ve Batı Grubu Ağızları olmak üzere üç ana öbeğe, bu öbekleri ise kendi arasında alt öbeklere ayırmaktadır. Karahan sınıflandırmasını şu üç ana öbeğe dayandırmaktadır:

1. Doğu Grubu Ağızları: Ağrı, Artvin merkez ile Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa (Birecik ve Halfeti hariç), Van ağızları.

2. Kuzeydoğu Grubu Ağızları: Hopa, Borçka, Arhavi (Artvin), Rize ve Trabzon ağızları.

3. Batı Grubu Ağızları: Adana, Adiyaman, Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bartın, Bilecik, Bolu, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, İsparta, İçel, İzmir, İzmit, Kahramanmaraş, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Muğla, Nevşehir, Niğde (Karahan, 2011).

Karahan sınıflandırmasında Türkiye'nin 1989 yılından önceki idari bölümlenmesini (Bartın haricindeki 64 il) esas almıştır. Çalışmanın yapıldığı dönemde Batman henüz il statüsünde olmadığı için bu çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Ağız atlası ile ilgili bir diğer çalışma ise Erdoğan Boz ve Semra Günay Aktaş tarafından hazırlanan ve Eskişehir'i konu edinen *Eskişehir İli Dil Atlası* (Boz ve Günay Aktaş, 2017) adlı çalışmadır (Boz ve Günay Aktaş, 2017). Bu çalışma düzenlenmesi itibarıyla 123 haritadan oluşmaktadır. Bu haritalardan 124 tanesi bütün etnik unsurları ve alt ağız bölgelerini gösteren haritalardır. 81 harita asıl yapıyı teşkil eden Manav, Yörük, Türkmen ve Balkanlardan gelip bu yapıya dâhil olan Balkan muhacirlerden derlenen metinlerin dil bilgisel çözümlemesine bağlı olarak hazırlanmış; 21'i ünlüleri, 26'sı ünsüzleri, 15'i biçim bilgisini ve 16'sı söz varlığını esas alan tematik haritalardır. 16 harita çeşitli tematik haritaların bir araya getirilerek çakıştırılmasıyla oluşturulmuş izoglos haritalarıdır. 2 harita ise lehçe (Kirım, Kazan, Nogay, Karaçay, Terekeme, Acem, Gacal ve Çitak) ve dil (Çerkezce, Boşnakça, Arnavutça, Pomakça, Torbeşçe, Romanca, Arapça, Kürtçe ve Zazaca) haritalarıdır. Bunların dışında eserde damaksıl /n/, açık /e/ ve damaksıl /h/ sesleri için mekânsal küme analizi de bulunmaktadır (Ay, 2017, 106).

Amaç, Yöntem, Kapsam

Çalışmanın amacı, Batman’da ölçünlü Türkçede yer almayan ve Batman yöresinde yaygın olarak kullanılan “ma” enklitiğinin kullanım fonksiyonlarını tespit etmektir. Çalışmada kullanılan örnekler çalışmanın yazarı tarafından Batman ağzında zaman içerisinde duyup kaydettiği derlemelere dayanmaktadır. Batman’da “ma” enklitiğine hem Türkçe hem Kürtçe cümlelerde rastlanmaktadır. Bundan dolayı “ma” enklitiğinin Türkçe ve Kürtçe cümlelerde kullanımına örnekler verilmiştir.

1. Batman Ağızı ve Ağız Sınıflandırmasındaki Yeri

Doğu Grubu Ağızları arasında sınıflandırılabilen Batman ağızı üzerine bugüne kadar yapılan kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Batman ağını konu edinen ilk çalışma 1972 yılında Ahmet Caferoğlu danışmanlığında hazırlanan bir bitirme tezidir (Turan, 1972). Yine 2009 yılında Fırat Üniversitesinde Emine Kanat tarafından “Batman Ağzı” adıyla bir mezuniyet tezi (Bulut, 2013, 1143) hazırlanmıştır. Diğer bir çalışma ise 2022 yılında yayımlanmış olup Batman ağzında “Kendi+İyelik+Yönelme Durum Eki” yapısını ele almaktadır. Bu çalışmada Batman ağızı “Batman ilinde ana dilleri bakımından Türkçe konuşurların şu üç alt ağız öbeğini oluşturması muhtemeldir: a. Ana dili Türkçe olanlar b. Ana dili Kürtçe olan Türkçe konuşurlar c. Ana dili Arapça olan Türkçe konuşurlar” şeklinde üç öbeğe ayrılmıştır (Kalaycı, 2022).

Türk Dil Kurumu tarafından başlatılan ve altı bin yerleşim biriminden derlemelerin yer aldığı “Türkiye Türkçesi Ağız Atlası Projesi” çalışmasına Batman da dahil edilmiştir. Bu proje kapsamında Batman ağzından da derlemelerin yapılması planlanmıştır. Projenin tamamlanması durumunda Batman ağzının ses ve şekil özelliklerinin tespit edilip Batman ağzının ağız sınıflandırması içerisindeki yerini alması planlanmaktadır.

2. Enklitikler ve Enklitikler Üzerine Yapılan Bazı Çalışmalar

Türkçede edatlar “yalnız başlarına anlamları olmayan, ad ve ad soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından onlara hâkim olan ve eklendikleri kelimeler ile cumlenin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözler” (Korkmaz, 2003, 1052) olarak tanımlanmaktadır. Enklitik edatları ise kendisinden sonra geldikleri unsurun anlamını kuvvetlendiren, pekiştiren edatlardır. Bu edatların bir kısmı eklenmiş veya ekleşme eğilimi göstermektedir. Bundan dolayı bu edatlara enklitik edatları da denilmektedir. Enklitik (enclitic) terimi İngilizce bir sözcük olup Türkçede, “kendisinden önce gelen sözcük ile birleşip bir sözcük gibi okunan sözcük veya ek” için kullanılmaktadır (Redhouse Sözlüğü, 1990: 313). Enklitik terimi dil bilimi sözlüklerinde “kendisinden önceki unsura fonolojik olarak bağlı bulunan “klitik” şeklinde tanımlanmıştır. Klitik ise kelimeyle ek arasında davranış gösteren bir parçadır (Ercilasun, 2008, 40). Dil bilimci Marcel Erdal, klitikleri, bağımsız bir sözcükle morfolojik değil fonolojik bir birim teşkil eden mana taşıyıcısı bir varlık şeklinde tanımlamıştır (Ercilasun, 2008, 41). Türkçe

için enklitik terimini ilkin Batılı araştırmacılar ağız araştırmalarında kullanmışlardır. Türkiye’de ise bu terimi Sema Barutçu *Türkçede Enklitik Edatlar Üzerine: çI / çU isimli makalesinde kullanmıştır*. Enklitik terimine karşılık araştırmacılar, Türkçede *ek-edat, kuvvetlendirme edati, pekiştirme edati, son çekim edati, son taki, morfem* ve benzeri terimler de kullanmışlardır (İpek, 2009, s. 1200). Vardar, klitikler için *önesiğinik* ve *sonasiğinik* terimlerini kullanmaktadır. Vardar, vurgudan yoksun olan ve kendisinden önceki sözcükle birlikte bir vurgu birimi oluşturan öğeyi *sonasiğinik* (Vardar 2007, 178), kendisinden sonraki sözcükle birlikte bir vurgu birimi oluşturan öğeyi ise *önesiğinik* olarak tanımlar (Vardar 2007, 154-178).

Tarihi Türk lehçelerinde kurulan enklitikler üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. İsmail İlgin, *Eski Türkçede Ok/Ök Enklitiği* adlı çalışmasında *Ok/Ök* enklitiğinin Eski Türkçede kullanımını kapsamlı bir şekilde ele almıştır (Ilgin, 2020).

Birol İpek, *Dîvânü Lugâti’t-Türk’te Geçen Enklitik Edatları* isimli makalesinde Dîvânü Lugâti’t-Türk’te geçen *A, Ça / Çe, Çu / Çü (Su / Sü), Erinç, Erki, La, Ma/Me, Mat / Met, Ok, Ol, Yamu / Yanu* enklitik edatlarını incelemiştir (İpek, 2009).

Meltem Güç, *Kutadgu Bilig’de Enklitik Edatları* adlı çalışmasında *Ma / Me, Mat/met, Ok/Ök, Erinç, Erki, Ol, Yime, La* edatlarını incelemiştir (Gül, 2015).

Güllü Özdemir *Harezm Türkçesindeki Pekiştirme Enklitikleri* adlı makalesinde Harezm Türkçesi metinlerinde genellikle endişe, tahmin, şüphe, ikaz/uyarı gibi anlamları karşılayan *A, dA, erki, lA, mA, mU, Ok ve ol* enklitiklerini örnekleriyle ele almıştır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında yer alan klitiklerle ilgili çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlardan biri M. Fatih Alkayış’ın (2011) *Adiyaman Ağzında Kullanılan “ke” ve “o” Klitikleri* adlı makalesidir. Makalede, klitik olarak tanımlanan “ke” ve “o” morfemlerinin cümleye kattığı farklı anlamlar üzerinde durulmuş; işlevsel ve yapısal özellikleri kısaca tartışılmıştır.

Mustafa Sarı tarafından hazırlanan *Türkiye Türkçesi Ağızlarında -dAvUK/-dAyUK ve -(y)Uk Biçim Birimlerinin Uzantıları* adlı makalede tarihî lehçelerdeki “anı teg ok” birleşiminden gelişen -dAvUK/-dAyUk ekinin Türkiye Türkçesi ağızlarındaki görünümleri incelenmiştir. Çalışmada, klitik kavramı sadece pekiştirme/ kuvvetlendirme ifade eden unsurlar için değil, aynı zamanda gramatikalşamenin belli bir aşamasından doğan, ekleşme sürecindeki yapıları da kapsayacak şekilde kullanılmıştır (Sarı, 2012, 495-497).

Turgut Baydar (2012) ise *Erzincan ve Yöresi Ağızlarında -sA Enklitiği* başlıklı makalesinde Erzincan ve yöresi ağızlarında görülen *yapmaz-sa-n-sa, geçer-se-m-de* gibi yapılardaki -sA morfemini eklendiği kelimenin anlamını pekiştiren bir enklitik olarak değerlendirir (Baydar, 2012, 84). Çalışmada, -sA enklitiğinin sadece fiillere değil, isimlere de gelebildiğine; eğer bağlısı ile eş

işlevde, fakat farklı sentaktik özelliklerde kullanıldığına ve anlamı pekiştirme/kuvvetlendirme işlevlerinin bulunduğuna dikkat çekilmiştir.

3. “Ma” Enklitiği

Sir Gerard Clauson, ma/me'nin yeme'den kısaltma farklı işlevleri olan bir enklitik edati olduğunu belirtmektedir (Clauson, 1972, 765). A. Von Gabain de ma/me'nin yma'dan kısaltma olduğunu belirtip “aynı türden olmayan vasıfları ayıran bir kuvvetlendirme son çekim edati” (Gabain, 2007, 105) olduğunu ifade etmektedir.

Ayten Atay, ma/me edatının Anadolu ağızlarındaki kalıntılarının daha çok -m şeklinde ekleşmiş olarak da görüldüğünü, ma/me'yi koruyan örneklerde rastlandığını belirtmektedir. (Atay 2002, 827) Ağızlarda “ma” enklitiği ile ilgili Sadi H. Nakiboğlu (2015) tarafından *Diyarbakır, Mardin, Urfa-Siverek Ağızlarında Kullanılan Bir Enklitik Edati “Ma”* başlığıyla bir makale yayımlanmıştır. Nakiboğlu bu makalesinde “ma” edatının Diyarbakır, Mardin, Urfa, Urfa-Siverek ağızlarında kullanıldığını belirtip cümle başında, cümlenin sonunda ya da iki cümleyi birbirine bağlamakta kullanıldığını ifade etmektedir. Nakiboğlu “ma” enklitiği için şu sonuca varmaktadır: “Diyarbakır, Mardin, Urfa, Urfa-Siverek ağızlarında kullanılan “ma” edatının genellikle ‘fakat, ama, e ama, ya ama, tamam ama, nedir ki, ne ki, işte, e işte, e tamam işte, da, de...’ vb. anımlara gelen, cümle başında, cümle sonunda ve cümle içerisinde tek başına kullanılabilen gibi bazı ek ya da kelimelerle birleşerek de kullanılmaktadır. Örnek: ‘ma hani, ma sanki, ma niye, ma gene, ma yine, ma nedir, e ma, değil ma, ma daha, ma böyle, ma ne, ma hiç, ma hep, ma hoş, ma bu ...’ vb.” (Nakiboğlu, 2015, 284).

Sadi H. Nakiboğlu'nun Diyarbakır yöresinden derlediği “ma” enklitik edati ile ilgili örneklerden bazıları şunlardır: (Nakiboğlu, 2015, 280-284)

Ma ne bağırıp durisan karşısında sağır yoğtır. (Azar)

Ma işe gitmeden babama uğrisan. (Rica)

Ma bir gün bile beni arayıp sormisan. (Sitem)

Ma sen de sanatçılar kadar hoş şarkı söyleşan. (Beğenme)

Ma sus artık konuşma valla kafamızı şişirdin. (Ünlem)

Seni çağrırdım *ma* sen miye bahmadın. (Bağlaç)

Ne olmuş *ma* buni çocuk da yapabili. (Küçümseme, basite alma)

Ev ev değil *ma* timarhane olmuş. (Yakınma)

Ma enklitiği Diyarbakır ağzında 1. O şey ki. 2. Bir tür ünlem. (Erten, 2011, 164; Başkan, 2012, 131; Tuğluk, 2022, 131) anımlarıyla kullanılmaktadır. Münir Erten'in Diyarbakır Ağızı adlı eserinde “ma” enklitik edati ile ilgili geçen örneklerden bazıları şunlardır: (Erten, 2011, 70)

“Deyi yâv Allah için, *ma* n'olur? (Rica-Yalvarma)

E déyi al karı *ma* Allah için, *ma* Tanrı misafiridir n’olur, gelsin kalsın. (Rica-Yalvarma)

Déyi *ma* ne yapmışam ki ne getiririm? (Çıkışma-Azar)

Diyor *ma* ne yapmışım ki ne getireyim ? (Çıkışma-Azar)

Déyi yâv *ma* bu ohô déyi siz buni görmemişsiz. (Çıkışma-Azar)

Şirvan Kalsın, “Ma” enklitiğinin Kıbrıs ağzında bazen kendinden sonraki sözcüğü/sözcük öbeğini veya cümleyi pekiştirmek, vurgulamak bazen de Derleme Sözlüğü’nde verilen “şAŞıRMa üNLemİ” işleviyle karşımıza çıktığini bunun yanı sıra “Ma” enklitiğinin ama anlamında da kullanıldığını ifade etmektedir. Kalsın, Yangullis’ün sözlüğünde ma’nın bağlaç olduğunu söylediğini ve İtalyancadan getirdiğini, anlamının ama, fakat olduğunu alla sözcüğü ile de eş anlamlı olduğunu; Raffi Demiryan’ın İtalyanca-Türkçe sözlüğünde ve İtalyanca ile ilgili bir diğer önemli sözlük olan Il Nuova Zingarelli Minore’de de ma’nın karşılığı gösteren bir bağlaç olduğunu ve dâ/de; na zaman; rağmen, fakat, aksine, ama gibi anlamlarda kullanıldığını bu anlamları dışında cümle başlarında kullanıldığında başka bir konuya geçmeyi belirttiğini, İtalyancanın etimoloji sözlüklerinin sözcüğü Latince magis’ten getirdiğini, ilk çıkışının mai olduğu, daha sonra son sesinin düştüğü ve ma biçiminde kullanıldığını, Dizionario Italiano-Turco adlı sözlüğün yazarı Demiryan’ın, son yıllarda günlük konuşma dilinde görülen bir kullanımı daha olduğunu söylediğini, çoğunlukla soru cümlelerinde cümlenin başına gelerek ona bir vurgu kattığını [ma che fai (=yaa ne yapıyorsun?); ma che credi di essere? (=yaa sen kendini ne sanıyorsun?)] ifade etmektedir (Kalsın, 2008, 402).

Kalsın’ın Kıbrıs ağzından “ma” ile ilgili derlediği örneklerden bazıları şunlardır:

Ma gaybolmazdan önceydi hani evlendik. Vurgu

Ma sen beni çocuk bellej. (=Sen beni çocuk sanıyorsun.). Vurgu.

Ma sen bellej biz uyuruk. (=Sen bizim uyuduğumuzu sanıyorsun.).Vurgu

Ma sen bellej biz uyuruk? (=Sen bizim uyuduğumuzu mu sanıyorsun?)

Ma gelmeyecek. (=Gelmeyecek). Vurgu.

Ma üşenmedij? (= Bıkmadın mı?). Vurgu.

Ma nedir dediğin? (=Ne söylediğinin farkında misin?). Vurgu.

Ma bilmez, hani çok para ödedim. (=Çok para ödediğimi bilmiyor.).Vurgu

Ma görüşmeyik. (=Görüşmüyoruz.).Vurgu.

Ma saçmalan. (Saçmaliyorsun.). Vurgu.

Ma haçan da geldinj. (=Ne çabuk geldin). Vurgu (Kalsın, 2008, 398-399)

Erkinay Tamtamış, “ma” enklitik edatının Mardin’de cümle başında, ortasında ve sonunda sadece Türkçede değil aynı zamanda yerli ağızlar arasındaki ilişkiden kaynaklı olarak Kürtçede de kullanıldığını ifade etmektedir.

“*Ma ez korim rastiyê nabînim?*” (Niye ben kör müyüm gerceği göremeyeceğim?) sitem anlamında.

“Burada oturmuşum, *ma ne olmuş?*” (Burada oturuyorum, ne oldu ki?) herhangi bir sorun mu var anlamında (Erkinay Tamtamış, 2019, 395).

4. Batman Ağzında “Ma” Enklitiği

Batman ağzının karakteristik özelliklerinden biri de “ma” enklitiğidir. “Ma” enklitiği Batman'a komşu ve yakın iller olan Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa ağızlarında da görülmektedir. Batman'da yaygın olarak Türkçe, Kürtçe ve Arapça konuşulmaktadır. Batman'ın yerel nüfusunun çoğunuğu iki dile hakim olup iki dillidir. Ana dil ve iki dillilik için bugüne kadar çeşitli tanımlamalar yapılmış, iki dilliliğin ölçütü olarak *ikinci dilin edinilme sekline, ikinci dilin edinildiği yaşa, dilsel yetkinliğe ve zihinsel organizasyona* gibi çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır.

Skutnabb-Kangas ana dilini tanımlamak için *düşünürken kullanılan dil, hayal kurarken kullanılan dil, sayı sayarken kullanılan dil* ölçütlerini kullanır (1981, s. 14). Ancak bireylerin bu ölçütleri ana dillerinde gerçekleştirebildikleri gibi ana dilleri dışında öğrendikleri ikinci dilde veya her iki dilde birden gerçekleştirme ihtimalleri de vardır. Ayrıca ana dilin ikinci dil, ikinci dilin ana dil olma durumları da vardır. Veya erken yaşta edinilen iki dillilikte bireyler yukarıda belirtilen ölçütleri her iki dilde gerçekleştirebilirler.

Ağırman tarafından Batman Merkez'de beş ortaokuldan 175 öğrenci evreniyle yapılan bir çalışmada “Ailenizde hangi diller konuşuluyor?” sorusuna öğrencilerin yüzde %76'sı hem Türkçe hem Kürtçe, %15,43'ü Kürtçe, %5,14'ü Türkçe, %2,29'u Türkçe, Kürtçe ve Arapça, %1,15'i Türkçe ve Arapça cevabını vermiştir (Ağırman, 2019, 20). İki dilli bölgelerde diller arasında sözcük geçişliği olabilmektedir. Batman'da “ma” enklitiğine hem Türkçe hem Kürtçe de rastlanmaktadır. “Ma” enklitiğinin hem Türkçe hem Kürtçe'de kullanılması bu iki diili bölgelerdeki sözcük geçişliği ile ilgili olabilir. “Ma” enklitiğini Türkçe cümlelerde kullananların özellikle Batman ve yöresinden olup Türkçeyi sonradan öğrenenler olduğu dikkat çekmektedir. “Ma” enklitiği Batman ağzında *bağlaç, beğenme; güya, sanki; küçümseme, basite alma; minnet, sanki, güya; sitem, soru, şaşırmaya, tehdit, yakınma* gibi farklı anamlarda kullanılmakta olup genellikle kullanıldığı cümlelerde bu anamları daha da pekiştirmektedir. Batman ağzında kullanılan “ma” enklitiğini yüklediği anlamalara göre şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

4.1. Batman Ağzında “Ma” Enklığının Kullanımına Örnekler

Bağlaç

Ben gittim *ma* sen de gelseydin. / Ez cum *ma* ti jí hâtibânè.

Ben evimi satıyordu *ma* sen alsaydın. / Min hâniyê ḥo difirot *ma* tê kíribânê / bikiriya.

Beğenme

Ma ben bu bahçe gibisini görmedim. / *Ma* min bahçeki yekê yí ne ditîye.

Ma ben senin gibisini nerden bulurum. / *Ma* ez è yekê yeki te jí ku bóbíním.

Güya, sanki

Ma bu da bir şey yapmış. / *Ma* vî jí tişt Kíriye.

Ma bu da okumuş. / *Ma* dî be ḫay vî jí ḫondiye.

Ma ben onu boş demişim. / *Ma* min ev beredayî gotiye.

Küçümseme, Basite Alma

Ma onu benim babam da yapar. / *Ma* bavê min jí Karê (dikare) ve bîke/çékê.

Ma bu da bir şeydir. / *Ma* ev jí tiştek e.

Ma ne olmuş. / *Ma* çí bûyê.

Ma hepsi budur. / *Ma* tev ev e.

Minnet

Ma ben senin gibi birini nereden bulabilirim. / *Ma* ez diKarim yeki yêKî tê jí kú bóbíním. *Ma* bu iyiliğini unuturum. / *Ma* ez è vê ḫenciya te jíbir bíKim.

Sitem

Ma ben kimim (*Ma* ben yabancı mıymı)! / *Ma* az kî mè!

Ma ben garip miyim lo! / *Ma* ḫay ez ḫerîbim lo!

Ma bu nedir! / *Ma* ev çi ye!

Arasın *ma*! / *Ma* bira bigere!

Ma bana söyledi. / *Ma* Jí min rë got.

Ma bunun yaptığı da iş mi! / *Ma* yâ vî jí ‘işe! / *Ma* tiştê ku vî kirî kâr e.

Ma bir gün beni arayıp sorsaydın. / *Ma* tê rojeki tu li min geriyâbânê / bigeriyyâ / bipirsiyyâ.

Ma bu yaptığın haktır şimdi. / *Ma* nihâ tişta te kirî ḫek e.

Ma bir yemek yapmayı da bilmiyorsun. / *Ma* tu nizanî ḫıyarineki jî çêbikî.

Ma insan bir gün babasını ziyaret etmez mi. / *Ma* mirov rojeki li bâvê ḥo nâ pírsê.

Ma sanki ben körüm. / *Ma* keyez Korim.

Ma ben kör müyüm. / *Ma* az Kórim.

Soru

Ma adın nedir? / *Ma* nâvete çi ye?

Ma ne yapıyorsun? / *Ma* tu çi dikî?

Ma sen beni tanıyor musun? / *Ma* tu min nâs nâkî?

Ma bu kimdir? / *Ma* ev kî ye?

Yarın gelmiyorsun *ma*? / Tu siba nâyé *ma*?

Ahmet geldi *ma*? / *Ma* Ehmed hât?

Parayı gönderdi *ma*? / Perê şiyand (şand) *ma*?

Şaşırma

Ma ne oldu. / *Ma* çâyé çébû.

Tehdit

Ma ben seni yakalarsam sana ne yapacağımı biliyorum. / *Ma* ez té bigirim ez zânim ez é çi bîKim jí té.

Ma sen benim kim olduğumu biliyorsun. / *Ma* tı zâné ez kî me.

Ma sen benim babamın kim olduğunu biliyorsun. / *Ma* tı zâné bâve min kî ye.

Ma seni bir yakalarsam biliyorum ne yapacağımı / *Ma* Ko ez te bigirim ez zânim ez é çi bîKim jí té.

Ma elimden kaçabilirsin. / *Ma* diKarî jí deste min bazbîdè / birevî.

Yakınma

Ev ev degil, *ma* tımarhana sanki. / *Ma* hâni ne hâniya. Tı dibé kay tımarhâne ye.

Bir geldi, *ma* gitmek bilmiyor. / Cârekî hat *ma* nizâné heré.

Yav *ma* bir günde mi Allah rızası için... Yav *ma* rojKí jí bo hûdè.

Sonuç

Türkiye'nin pek çok yerleşim yerinden ağız derlemeleri yapılmasına rağmen Batman'dan ağız derlemeleri henüz yapılmış değildir. Teknolojinin hızla geliştiği ve ağız özelliği gösteren söz varlığının her geçen gün yittiği günümüzde Batman ili ağızının karakteristik özelliklerinin ve Batman ili söz varlığının bir an önce tespit edilmesi gerekmektedir.

“*Ma*” enklitik edati Batman dışında Doğu Anadolu ağızlarından Diyarbakır, Mardin, Urfa, Urfa-Siverek ağızlarında da kullanılmaktadır.

Bugün için “ma” enklitiğinin yazı dilinde belli bir karşılığı yoktur. Bu edat, kullanıldığı cümlelere göre çeşitli anlamlar kazanmakta, cümle başında, cümlenin sonunda ya da iki cümleyi birbirine bağlamakta kullanılmaktadır.

Batman ağzında kullanılan “ma” enklitiğinin “me” şekli yoktur.

“Ma” enklitiği Batman ağzında *bağlaç, beğenme; güya, sanki; kückümseme, basite alma; minnet, sanki, güya; sitem, soru, şaşırma, tehdit, yakınma* gibi farklı anlamlarda kullanılmakta olup genellikle kullanıldığı cümlelerde bu anlamları daha da pekiştirmektedir.

Çeviri Yazı İşaretleri

â Uzun a ünlüsü

é Kapalı e ünlüsü, ölçünlü e ünlüsünün daha dar bir aralıktan söylenen biçimini.

í i ile i arasında incelmiş ünlü

ó o'dan ö'ye yarı incelmiş ünlü.

ú u'dan ü'ye yarı incelmiş ünlü.

ÿ Düşmek üzere olan ve zor duyulan i ünlüsü.

ö Uzun o ünsüzü

ḥ Sızıcı h ünsüzü

ḥ Nefesli h ünsüzü

ḳ Art ünlülerle söylenen dip damak k ünsüzü

K Ön damak ünsüzleri “k” ve “g” arasında boğumlanan ve yarı ötümlüleşmiş ünsüz.

ং Katı, yarı sızıcı, ötümlü çift dudak v ünsüzü.

Kaynakça

Ağırman, Feyzullah. *İki Dilli Ortaokul Öğrencilerinin Türkçe Öğrenimi Üzerine Bir Değerlendirme (Batman Örneği)*. Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Alkayış, M. Fatih. “Adiyaman Ağızında Kullanılan İki Enklitik Edat: ke, o ” *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4/6* (2011), 1-10.

Atay, Ayten. “Eski Türkçede ma / me Edatının Anadolu Ağızlarındaki Kalıntısı”. *Türk Dili*, 610 (2002), 826-828.

Ay, Özgür. Ağız Atlası Kılavuz Kitabı Üzerine. Türk Dili, 2017, s. 105-109

Başkan, Ahmet. *Bismil Ağızı İnceleme-Metinler-Dizin*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.

- Baydar, Turgut. "Erzincan ve Yöresi Ağızlarında -sA Enklitiği". *Selçuk Üniversitesi Türkçay Araştırmaları Dergisi*, 31 (2012), 83-92.
- Boz, Erdoğan - Günay Aktaş, Semra. *Eskişehir İli Dil Atlası*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayıncıları, 2017.
- Bulut, Serdar. "Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine Çalışma Yapılmayan İl ve İlçeler". *Turkish Studies* 8/1 (2013), 1129-1149.
- Clauson, Sir Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford University Press, 1972.
- Demiryān, Raffi. *Dizionario Italiano-Turco Italyanca Türkçe Sözlük*. İstanbul: İnkılâp, 1993.
- Ercilasun, Ahmet Bican. "La Enklitiği ve Türkçede Bir Pekiştirme Enklitiği". *Teorisi, Dil Araştırmaları Dergisi*, 2 (2008), 35-56.
- Erkınay Tamtamış, Hadra Kübra. "Yerli Ağızlar Arasındaki İlişki Mardin Örneği". *Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, 383-408. 7-8 Kasım 2019.
- Erten, Münil. *Diyarbakır Ağızı İnceleme-Metinler-Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayıncıları, 2015.
- Gabain A. Von. *Eski Türkçenin Grameri*. çev. Mehmet Akalın. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayıncıları, 2007.
- Gül, Meltem. "Kutadgu Bilig'de Enklitik Edatları". *Jass International Journal of Social Science*, 34 (2015) , 403-416.
- Gül, Meltem. "Kutadgu Bilig'de Enklitik Edatları". *The Journal of Academic Social Science Studies*, 34 (2015) , 403-416.
- İlgın, İsmail. *Eski Türkçede Ok/Ök Enklitiği*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkçay Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- İpek, Birol. "Divânü Lugâti't-Türk'te Geçen Enklitik Edatları". *Turkish Studies*. 4/3 (2009), 1199-1212.
- Kalaycı, Ünal. "Batman Ağızı ve Batman Ağzında Kendi+İyelik+Yonelme Durum Eki Yapısı". *Turkish Studies - Language*, 17/4 (2022), 1265-1276.
- Kalsın, Şirvan. "Kıbrıs Ağzında Ma'lı Cümleler", *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, Urfa: 25-30 Mart 2008.
- Kanat, Emine. *Batman Ağızı*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Türk Dili Mezuniyet Tezi, 2009.
- Karahan, Leyla. *Anadolu Ağızlarının Siniflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayıncıları, 2011.
- Nakiboğlu, Sadi H. "Diyarbakır, Mardin, Urfa-Siverek Ağızlarında Kullanılan Bir Enklitik Edati "Ma". *Akademik Bakış Dergisi*, 47 (2015), 272-286.

- Özdemir, Güllü. “Harezm Türkçesindeki Pekiştirme Enklitikleri”. *Dil Araştırmaları*, 31 (2022), 215-235.
- Sarı, Mustafa. “Karışık Dilli Eserlerde Kelime>Enklitik>Ek Sürecinde Bir Biçim Birimi: -dAvUK / -dAyUK”. *Turkish Studies*, 5/1 (2008), 594-615.
- Skutnabb-Kangas, T. *Bilingualism or Not: The Education of Minorities*. çev. Lars Malmberg and David Crane. Multilingual Matters, Clevedon, 1981.
- Tuğluk, Mehmet Emin. *Diyarbakır Yöresi Söz Varlığı*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2022.
- Turan, Selahattin. *Siirt Ağacı (Özellikleri, Örnekler ve Sözlük)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi. 1972.
- Vardar, Berke. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları, 2007
- Yangillis Konstantinos Ğ . Θηαυρος Κνπριακης Διαλεκτου- *Thesaurus Dialecti Cypriae*, Lefkosia-Λευκωσια. 2002.
- Zingarelli, Nicola. Il Nouva Zingarelli Minore –Vocabolario Della Lingua Italiana di Nicola Zingarelli, Bologna. 1989.